

VÉDJÜK NEMZETI NYELVÜNKET.

(Folytatása és vége.)

6.) *A mutató névmás (Pronomen demonstrativum)* ügyében még nagyobb zavar és hozzája visszaélés van, nem csak az irodalom, hanem a nyelvtan terén is. Grammaticusaink ugyanis mindnyájan hiányosan és némelyek hamisan is tárgyalják. Veszek elé kettőt, a mely éppen kezem ügyiben van.

Az egyikben ezt olvasom: (Alapmondat) „De tetszett ez a királynak. Az volt az ő mostohájuk. Itt tudjuk, mi a neve az alanynak, de nem nevezzük meg, hanem csak rámutatunk; ezek a mutató névmások. Közelre ezekkel mutatunk:

ez, emez, ugyanez;

távolabbra ezekkel:

az, amaz, ugyanaz.“

Tíz annyinál több sort kellene írnom, hogy ha az idézet roslálásába akarnék ereszkedni, de arra nincs hely, nem is szükséges, mert hiányossága szembetünő. Többet pedig az egész könyvből nem tanul a „középiskolai“ növendék, a kinek a számára van írva.

A másik forrásom már elég bővön bugyog, merítsük ki belőle „*A mutató névmások*“-at.

„*A m. n.* részint főnéviek, részint melléknéviék; továbbá részint magas-, részint mélyhanguak; a magas hangok közelebbre, a mély hangok távolabbra mutatnak.

a) **Főnéviék:** 1) egyszerűen rámutatók: *ez, az*; 2) nyomatékosan rámutatók: *emez, amaz*; 3) azonosítók: *ugyanez, ugyanaz*.

b) **Melléknéviék:** 1) személyre, vagy tárgyra mutatók: *ezen, azon; ez, az*; nyomatékosak: *emez, amaz*; azonosítók: *ugyanezen, ugyanazon; ugyanez, ugyanaz*; 2) tulajdonságra mutatók: *ilyen, olyan; ily, oly*; nyomatékosak: *emilyen, amolyan*; azonosítók: *ugyanilyen,*

ugyanolyan, ugyanily, ugyanoly; 3) fajtára mutatók: *ilyes, olyas, illetén, olyatén*; *effélc, afféle, ilyenféle, olyanféle*; 4) mennyiségre mutatók: *ennyi, annyi*; 5) nyomatókosak: *emennyi, amannyi*; azonosítók: *ugyanennyi, ugyanannyi*; nagyságra mutatók: *ekkorá, akkorá*; azonosítók: *ugyanekkorá, ugyanakkorá*.”

Az elészámlálás teljessége ellen nincs kifogásom, de hibázatom ám az előadás módját és rendszerét. Nyelvet meg lehet azzal a logikával tanulni, melyet az Isten minden embernek, még az idiotának is adott, de ha nyelvtant akarunk írni, szükség, hogy a tudományos logikába is belé tekintsünk s abból különösen a felosztás és értelmezés (definiálás) szabályait megtanuljuk, melyekkel a szóba vett idézetet nem bírom egészen megegyeztetni. Az elkövetett hibákat, melyekben nem csak idézetünk forrása sínlik, nem feszegetem, ki fognak tűnni az ezennel előadandó észrevételekből.

Az a szócsoport t. i. melyet akármely nyelv grammatikájában ez a rovatcím: „névmás“ (*pronomen. Fürwort*) foglal össze, *oly male digesta moles*, melynek zürzavarát, a nyelvtanároknak sem értelmezései*) sem felosztásai nem bírják kitisztázni. És általában a beszéd részei kérdése egyike legkényesebbeknek és legvitatottabbaknak. Én hát távul tartom magamat tőle és a helyett a „mutató névmások“ czime alatt értődni szokott szavak használata és helyes alkalmazása körül tapogatózom, hivatkozva az idézetben felsoroltakra.

Mindnyájok csak módosítása annak az egy névmutatónak, mely phonologiai tekintetből négy alakot vált. T. i. hol mély, hol magas hangú, s mindenik esetben hol *z*-ével, hol a nélkül végződik. Tehát: *az, a, ez, e*. Az utóbbi különbség okát mindenki tudja, erről hát nincs mit mondani, de az előbbié nem oly világos, mint a nyelvtanárok vélik, a kik azt állítják, hogy „a magas hangúak közelebbre, a mély hangúak távolabbra mutatnak.“

*) Magyarak közhasználatu magyar szót értelmezni legalább is felesleges. Nevetséges is lehet, mint, pl. a M. Ny. szótárában az ilyenek: «DISZNÓSZEM, a d sz. ó nevű állat szeme.» «LÓFARK a ló nevű állatnak farka.» Azt gondoltam, hogy csak nálunk leledzik efféle pedanteria; de megjöttem róla, azt olvasva egy angol szótárban: «*arm-bone*», the bone of the arm.» — *arm-shaped*, shaped like the arm. Éppen most jó kezembe az «Athenaeum» legujabb száma (márcz. 30), melyben az ilyes értelmezések, mint: «*Billiard-room*, is an apartament set aside for the billiard-table;» «*ash-pit*, a place where ash is deposited» stb. kellően megróvatnak.

Nem világos, mert nem mondják meg, hogy mire vonatkozik ama „közelség“ és „távolság“ (nem „távolság“). Ugyanis a közéletben, midőn előttünk levő tárgyról beszélünk, nincs határ, a mi elkülönítse, mikor mondhatjuk *ez* vagy *az* a ház, *ez* v. *az* a város, *ez* v. *az* az ember. Mikor az egykori pozsoni diétán szónokolva azt mondta Klauzál a personalisról, hogy „az az ember,“ (a miért az illető ur felfortyant), nem méregette, hány ölnyire ül tőle és éppen úgy mondhatta volna azt is, (nem tudom nem így mondta-é) hogy: „*ez* az ember!“

Mikor egy debreczeni legény a tanyán azt énekl:

«Itt hagynám én *ezt* a várost, ha lehetne,

Ha engemet az én rózsám nem szeretne,»

bizonyosan szülő városára mutat az „*ez*“-el, pedig meglehet, hogy a tanyához közelebb van vagy Szoboszló, vagy Derecske, mint Debreczen. Olykor éppen ellenkezők is a stylusbeli közelebség és távolabság a valódiakkal. Pl. Szegeden is beszélnek az emberek, Párisban is; de *itt* (t. i. Párizsban) francziául, *ott* (t. i. Szegeden) magyarul. Mert „Páris“ közelebb áll az írásban a mutató mondathoz, mint „Szeged.“

Számtalanszor csak megkülönböztetésül szolgálnak az „*ez*“ és „*az*.“ Egy gazda a gyümölcsösét látogató vendégnek azt mondja: „én *ezt* a fát vágatom ki, nem *azt* vagy *amazt* s abban az esetben is ezekkel a kifejezésekkel él, ha egyenlő távolságra van tőle a két fa. Hát ebben a szólamban: „akár *így*, akár *úgy*,“ van-é távolsági különbség? — Továbbat, nem mondja meg a nyelvtanár, mire vonatkoznak a *közelebb* és *távolabb*; megmondom hát én. Nem a valóban létező körülményekre, hanem a folytatott beszédben vagy írásban arra, hogy az „*ez*“zel mutattatott tárgy neve *utóbb*, és így a mutató szóhoz *közelebb*, holott az „*az*“zal mutattott: *előbb*, tehát a mutató szótól *távolabb* említettett. (Példát nincs miért hozni). De így is félszeg az útasítás. Mert az az eset is van, hogy „*ez*“zel oly dologra, körülményre, cselekvényre, állításra is mutatunk, a mit már megmondtunk vagy irtunk, „*az*“zal pedig olyanra, a mit utána fogunk megírni. Ezúttal szükséges a példa, világosításul.

„Azt parancsolja az Ur Isten, hogy reá vigyázzunk *azokra*, az kik valami ujságot és visszavonást inditnak; az kik külömbet tanítanak *annál*, az mit eleitől fogva tanultunk; és *ezeket* eltávostassuk.

Ezek a parancsolatok haszontalanok volnának, ha . . . stb.“ (P. P. K. 85. 1.)

„Azért, ha *azt* kérde: **Miért** hiszem a keresztény hitnek valásit? *Azt* felelem, hogy *azért*: mert *ezeket* az Isten mondotta és tanította. Ha tovább még s azon tudakozódol: Micsoda jelenségekből hajlottam *arra*, hogy hitelre méltónak itélném, hogy az Isten *ezeket* mondotta? *Azt* felelem, *hogy* az közönséges Anyaszentegyháznak bizonyáságtételéből. Mert Sz. Ágostonnal én is *azt* mondom, *hogy* az Evangeliumnak nem hinnék, ha az Anyaszentegyháznak méltóságos bizonyása *erre* nem vinne. Ha mégis *azt* kérdezed: Honnan tudod, hogy az Anyaszentegyház hamisat nem tanít? **Imen** . . . . .

Szentírás *az*: valamit az Isten iratott; de mindazáltal, minékünk az Anyaszentegyház mutatja meg, hogy *ezeket* az Isten iratta“ (i. h. 88. 1.) Lássunk egy legújabb példát: „Tudományos működésének szolgálatába szeretvén állítani mindent, a mi *erre* hasznos lehetett. . .“ (Haynald, Boissier emlékb. 8. 1.) Elég ebből ennyi.

Nyelvtanáraink nem is alítják, hogy van egy fontos kérdés: „Mikor illik, kell, vagy szükséges a jelző *az* vagy *ez* után névelőt tenni?“ Révay úgy látszik annyira hozzátartozónak ítélte, hogy mutató névmásoknak egyenesen csak ezeket hozza fel „*ez a*“ „*az a*.“ A hajdani „Rudimentá“-ban is „*haec Musa*“ úgy van fordítva „*ez a Múza*.“ Megvallom, magam is sokáig voltam e véleményben elfogulva. De közelebbről megfontoltam a székely „*ehejt*“, „*ahajt*“ (ê helyt, â helyt) szavakat, aztán a közhasználatu: „*ezúttal*“, „*ezokon*“, „*széles e világon*“ stb. szólamokat. Továbbat kiszedtem a *Kulauzból*, *Káldiból*, a „Történeti (olv. historiai) szótár“ból a mutató *az*, *ez* példáit, és meggyőződtem, hogy az életben szintúgy, mint az irodalomban, hol van, hol nincs névelő utánuk. Azt is vettem észre, hogy e tekintetben írói sajtáságnak is kell lenni befolyással. Pl. Pázmánál „*ez*“ mutatót névelő nélkül csak ezekben a szólamokban: „*ez okon*“, „*ez világ*“, „*ez könyv*“, „*ez dologról*“, „*ez földi csapásokkal*“; másutt mindig utána van vetve: „*az*“ (Pázmán soha se írja névelőt *z* nélkül); Káldinál szorosán meg van különböztetve. Ellenben a Káldi bibliában a névelőtlen „*ez-t* három annyi esetben olvashatni, mint az azzal pótoltat. (V. ö. „*átkozd meg e népet*“ és „*eltörli ez a nép mind a kik határinkon laknak*.“ „*E város polgárai*“, és „*ezek*

a városok rendeltettek,“ „mind e napig adót fizetvén,“ és ezekben a napokban.)

Más különbség a két író modora közt az, hogy Káldi „az“ mutatót névelő nélkül is használ: „lón pedig az időben“ (*in illo tempore*) — „a napokban“ (*in diebus illis*). . . . Moyses kiméne.“ — „a helynek (*illius loci*) neve.“ — „a tartomány lakója (*regionis illius*)“ — „a férfit (*vir ille*). . . . hurré tevé.“ — „mind az ideiglen (*usque ad illud tempus*) jó illatot égetnek vala.“ stb. Azonban a névelős „az“ sokkal gyakorabbi nála; Pázmánál pedig a csupasz „az“ mutatónak nem lelem példáját.

A mi már a szóba vet. kérdés eldöntését illeti, azt nem vállalom magamra, hanem ajánlom nyelvészeinknek a megfontolását és véleményeik nyilvánítását. Nekem csak sejtelmeim vannak: többek közt az, hogy a névelőtlen mutató, mint jelző, mintha egy kicsinyt feszes, olykor innepélyes és így a familiaris stylusban kerüendő volna; pedig sajnosan tapasztaltam, hogy vigjátékokban, drámai, regénybeli mindennapi beszélgetésekben is ki van küszöbölve a mutató után a névelő, sőt „akolbulitása“ már csaknem béharapódzott az élet nyelvébe is. Most már kezd ismét lábra kapni a névelő, de biz' a most is elég gyéren, és legsajnosabb az, hogy egészen más értelmű két szóval szokták szélitiben helyettesíteni a névelős mutatót, u. m. ezekkel: *azon* és *ama*, a miről bővebben kell szólnom.

Csupán csak vagy tudatlanságból, vagy tudni nem akarásból védhetni azt a közönségesen hitt, de merőben hamis állítást, melyet új grammatikáink s szótáraink is tanítanak, hogy: *azon* = *az*, *ezen* = *ez*; mintha t. i. *azon* és *ezen* az *az* és *ez* mutatók pleonasticus alakjai volnának. Dehogy azok! Külömbőségöket és értelmök összeférhetetlenségét már az is eléggé bizonyítja, hogy *az*, *ez* után névelő járulhat és járul, *azon* és *ezen* után nem. „*Az a ház*,“ „*ez a kunyhó*,“ feddhetetlenek; de „*azon a ház*,“ „*ezen a kunyhó*,“ menthetetlenek és értelmetlenek lennének.

A valóság az, hogy „*az*,“ (= *ille*; *jener*; *ce—là*); „*ez*“ = *hic*, *dieser*, *ce—ci*; „*azon*“ = *idem*, *ille ipse*, *isipse*; *derselbe*, *le même*; „*ezen*“ = *idem*, *hic ipse*; *derselbe*, *le même*. Látnivaló, hogy értelemeik nem férnek össze és az „*azon*,“ „*ezen*“ tulajdonképp nem is „mutatók,“ haszinte némely (későbbre magyarázandó) esetben szolgálnak is helyettök, hanem *identitást* jelölő határozatlan adjectivumok.

Nem beszélek alaptalanul, mert következő erősségeim vannak. Elsőben is az irodalmi visszaéléstől meg nem vesztegetett közbeszéd. Valaki barátjáról szólva, azt mondja: „Tökéletesen egykoruak vagyunk, mert *azon nap, azon órában* születünk.“ — Valaki a könyvtárámból ki akar venni egy könyvet s engedelmet kér rá. „Kiveheti,“ felelem, de *azon helyre* tegye vissza.“ Akárhány ilyes szólamot hallhatni a minden napi szóváltásokban.

Másodszor, régi íróink a XVIII. száz közepetájáig kivétel nélkül *idem* értelemben élnek az „*azon*“ szóval. Ezt nincs miért bizonyítanom példákkal, mert a „Magyar Nyelvtört. Szótár“ bővön eléggel szolgál, melyekhez még csak azt a megjegyzést ragasztom, hogy Pázmán az *idem*-et jelentő „*azon*“ elé többnyire az „*ugyan*“t is oda bidgyeszi, Káldi pedig ritkán: (a Biblia fordításában 168 eset között 28-ban). Ellenben mai szokás szerint minden *idem*-et „ugyanaz-“ zal v. „ugyanazon-“nal fejeznek ki; már pedig az „ugyan“ szóban, ámbár sokfélélt jelent, de az identitás eszméjének bár árnyékát sem lelhetni benne. „*Azon*“ pedig már magában is az „azonosság“ kétségtelen kifejezője levén, a jelzője: „ugyan“ — nem teheti azt, a mit a jelzett. Tehát „*ugyanaz*“ sem tchet „*idem*“-et, hanem olyast, hogy *hasonlóképp az*; de a legteljesebb hasonlóság és az identitás közt, Leibnitz és Mill Stuart ellenére, átléphetetlen hézag van.)

Érdekes kérdés és azt hiszem, nem lesz nehéz megfejtteni, hogyan keletkezhetett az a hamis állítás, hogy „*azon*“, ... nem egyéb, mint az *on* bőségi raggal megtoldott *az* mutató névmás.“ — (M. Ny. Szót. AZON)? Feleletem ez: a mutató „*az*“ számtalanszor jelöli a vonatkozó névmás (*pronomen relativum*) előzményét. Példák szükségtelenek, nyisson ki olvasóm akármely könyvet vagy vegyen elé egy hirlapot, s ki lesz elégitve kétsége, ha volna. Az előzményes mutatót rendszerint névelő kíséri. (Egy éppen kezemnél levő hirlapban: „jó volt *az a* tűz, *melyet* lobogtattak az . . . oltárokon“ — „meghamisították *azokat a* dögleletes tudományokat, *melyek* ő idejekben szavat emeltek vala.“ (P. P. K. 90. I.)²) De az irodalomban

¹) „Ad causas *simillimas* inter se, vel *potius easdem* . . . veniebamus“ Cic. Brut. 94. (324). Így különböztet a nagy szónok.

²) Káldi a Biblia fordításában híven követve a latint, az alább idézett helyet így adja: »A föld, melyet kérsz, 400 . . . syklust ér.« És így mindenütt³ de nem tudhatni névelő-é nála vagy névmás az „*a*“ és „*az*“?

gyakran fordul elé névelő nélkül is az antecedens mutató. (Az iménti hirlapban: „Csak a tényt említjük meg, hogy stb.“ a hol az „a“ mutató névmás és nem névelő; tehát hangsúlyozni kell). Mielőtt tovább mennénk, tegyünk egy kis hasonlítást a latinnal és némettel, melyeknek nyelvünkre való befolyása az irodalom terén tagadhatatlan. A latin a vonatkozó névmás előtt nem él rendszerint előzmény mutatóval, hanem kopaszon használja a főnevet. „*Places tauri Plutona, qui compescit.*“ (Hor.) — „*Succus, quem opobalsamum vocant.*“ (Plin.) — „*Sidere, quod caniculam appellavimus.*“ (Plin.) — „*Terra, quam postulas 400 siclos, valet.*“ (Bibl. vulg. Gen. 23. 15.) De olykor nem hiányzik a mutató is, mint pl. „*carcer ille, qui est a Dionysio factus.*“ (Cic.) — „*Ea loca quae Numidia appellatur.*“ (Sallust.) A német ellenben *der die das* mutatót alkalmaz az előzményhez, mint mi, s szintugy hangsúlylyal különbözteti meg a névelőtől. No már mind a latin, mind a német az előzmény mutatót olykor *idem*-mel, illetőleg *der selbe*-vel, cseréli fel. Pl. Ego ludum nonnihil veritus sum, Dave, ne faceres *idem, quod* vulgus servorum solet. (Terent. Andr. 3. 4. 4.) — *Eodem* pacto, quo huc accessi, abscessere. (Plaut. Trin. 3, 1, 84.) „In *eodem* die, quo manipulus consecratur, ceditur agnus.“ (B. Vulg. Lev. 23. 12.) Káldi: *Azon* nap, melyen a kéve megszenteltetik, öljetek . . . bárányt.“ — *Derselbe* Mann, welchen Sie schon gesehen haben“ (Heinsius Wb.). És meg kell jegyezni, hogy az *idem* és *derselbe* előzményeknek használva sem vesztek el értelmökből az *identitas* eszméjét, és ha az idézett mondatokban az *idem* helyett *id*-et, az *eodem* helyett *eo*-t, a *derselbe* helyett *der*-tennénk, már nem jelentenék azt, a mit amúgy jelentenek.

Visszatérve a magyarra, világos mind fejtegetéseimből, mind példákból, hogy régi íróink szoros különbséget tettek a mutató előzmény és az *identitást* jelölő előzmény közt és amazt az. ez névmással (névelővel v. a nélkül is) ezt pedig *azon, ezen* szavakkal fejezik ki. És éppen úgy s azokkal a szavakkal különböztetik akkor is, mikor nem szolgálnak előzmények jelölésére az illető névmások. De időfolytán a különbség érzete kiveszett az irodalomból s az a hamis fogalom támadott, mintha, pl. „*azon ember, a ki . . . .*“ csak ékeőbb szólásforma volna, mint: „*az az ember, a ki . . . .*“ Világosan tanuskodik állításom mellett a *Mikes Kelemen* eljárása, a ki, midőn leveleiben a mindennapi élet nyelvét használja, — szóval:

náivul ir, — „*az a, ez a*“ mutatókkal él; holott mikor magasabb, vagy czifrább, mondjuk miveltebb stylra akar emelkedni, és mikor más nyelvből fordít, „azon“-t, „ezent“-t veszen igénybe. A visszaélés aztán azokra az esetekre is, a melyekben a mutató nem jelöl előzményt, át- és anynyira ment, hogy „*az az*“ „*ez az,*“ mint parasztos szólamok, csaknem végképpen kiküszöbölődtek vala az irodalomból.

A fogalom tévesztést még egy hamis analogia is segítette. T. i. némely szókhöz raggatott *on, en* a társ-szavak értelmén semmit sem változtatnak: pl. *most — mostan, hogy? — hogyan? — immár, — immáron, ott — ottan, ily — ilyen, oly — olyan, megint — megintén, én — ennen, ön-önnön*. De ebből nem következik, hogy *azon = az, és ezen = ez*. Nem, elsőben azért, mert régi íróink, sőt a közélet nyelve is megkülönbözteti. Nem, 2-szor, mert az „*on — en,*“ mint ragok, bizonyos esetekben a törzs-szó viszonyát jelölik, és anynyiban értelem-váltóztatók is: *hajó — hajón, szoros — szorosan, szép — szépen, kellő — kellően*. Nem, 3-szor; mert más jelentős rag és képző is van pl. a hiányt v. tagadást jelölő *talán, telen, atlan, etlen,* a mely egy vagy más esetben elveszti a jelentőségét, mint *megintelen = megint, teméntelen, tökéletlen,¹⁾ lábatlan* (mely nem csak „*apus*“-t jelent,) a honnan a „lábatlankodik“ származik,²⁾ *hirtelen, v. hertelen* (nem = *inglorius* v. infamis). Egy szó mint száz: *az* és *azon*; *ez* és *ezen* voltaképp különböznek.

Adjuk meg az igazat: egy néhány év óta ismét kezdett helyet foglalni irodalmunkban az *az a, ez a*; de aligha van köszönet benne. Egyik rossz hiedelem helyét egy másik foglalta el, esőből a cse-

¹⁾ A M. Ny. Sz. az „*ellen*“-nek tagadó értelmét akarja fellelni abban a szóban és Sándor Istvánnal *hiányos-nak, hibás-nak, csonká-nak*; aztán Molnár Alberttel *állhatatlan-nak* stb. értelmezi, a „tökéletes“ ellenkezőjét gyanítva benne. De ebből semmi sincs. A „*tökéletlen*“ tájszó s a hol otthonos, *álnok, alattomos, színlő* s többilyent a synonymái. Forrása az „*eltökit*“ ige, mely = elcsen, lopva eldug. Ennek a nyoma hallatszik bizonyos gyermekjátékban: „*Tökbe tevők, tök nem tartá; vasba tevők, was megtartá.*“ „*Tökéletlen*“ az, a ki gondolatát vagy tettét eltökiti vagy elrejti.

²⁾ „*Lábatlankodik*“ megint furcsán van értelmezve, imigy: „*Mondják emberről, ki jelenlétével terhére van másoknak s helyben marad, mintha lába nem volna*“ (M. Ny. Sz.) Nem csak ember lábatlankodik s a lábatlankodó nem is ül veszteg, hanem alkalmatlankodik, sürgölődik ott, a hol nem kellene. A ki birkozás közben a lábával kaszibát vet: <lábatlankodik?>

pegő alá jutottunk. Az *azon ezennek idem (ille, idem, hic idem)* jelentése nincs elismerve, hanem csak elegyesen és váltogatva önkényesen, de csak mutatóul élnek vele¹⁾ s az igazi *azon* ezen-t az „ugyan“ hozzátételével akarják kifejezni, miről megmondtam már főlebb a véleményemet. Azonban itt sem állottak meg, hanem a mutató alakjait még egy harmadikkal is *amaz, emez*, is szaporították, ezt is szintoly szeszélyesen használva. Már pedig ennek is saját jelentése van, u. m. hogy a M. Ny. Sz. szavaival éljek: „a többi távollevők közül különösen kitűzötten egyre mutató.“ Ezen az értelmezésen ugyan lehet és kellene igazítani, de nem elegyedem most belé, mert azt akartam kimutatni, minő vaksággal valának megverve az irt Szótár szerzői, midőn saját értelmezésök ellenére utána nyomban vissza kullognak tévedésökre — nem akarok a Sz. Péter 2-dik levele (2. 21) hasonlatával élni, — ezt irván: „Külömben egyértelmű vele az „azon!““

Lesz t. hallgatóim s olvasóim között nem egy, a ki a Shakespeare-féle *Much ado about nothing*-at alkalmazva hibáztatják, hogy ennyi nem csak szót, hanem lapot „pazaroltam csekélységre.“ De lám, midőn egy francia útas vezetője Escurialt, a spanyolok szemében a világ VIII. csudáját, mutogatta s azt mondá, hogy II. Fülöp a St. Quentini ütközetben tett fogadása következtében építtette a ropant és költséges épületet, az útas azt jegyzé meg, hogy igen nagy-nak kellett lenni a király félelmének, hogy olyan nagy fogadást tett.“ Nem lehet rossz néven venni nekem is, ha sokat kiabáltam, sőt tovább is fogok, mivelhogy erősen félek, midőn anyanyelvünk szép alkotmányát, ha nem is éppen veszélyeztetve, de bár csorbitva látom. Már pedig a nyelü alkata, sőt vagyona van megtámadva, midőn egy szót tős törzsökös jelentésétől megfosztanak s egyszersmind ezt egy másnak jogtalanul tulajdonítják, a mi az „azon“-nal és „ugyan“-nal, mint megbizonyítottam, valójában történik. Lássuk, hogy annál biztosban őrizkedhessünk tőle, merről fenyeget a veszély. Elsőben a nyelü gazdagítására törekvő írótól, kivált fordítóktól, a kik kellő alapismeret és készültség nélkül nyelvészek akarnak lenni, a kiket *reservatis reservandis*, *neologus* névvel jelölök. Ezeket ez úttal

¹⁾ B. e. Bajza egykor azt mondá, hogy a magyar mult idő különböző alakjai csak arra valók hogy felváltva élhessünk, stylusunkat tarkithassuk velök. Úgy látszik íróink is ilyen véleménnyel vannak a tárgyalt névmásokról

az „orthologus“-ok szórólapátjára hagyom, megjegyezve, hogy ők olykor éppen szélcsendben, néha meg igen erős szélben szórnak mind a két körülménynek természetesen ártalmas következményeivel. Másfelől grammaticusaink fenyegetnek, a kik nem tanulják, hanem mesterkéltn önkényes és jól meg nem fontolt, ki nem főzött rendszereik nyomán tanítani akarják a magyarnak a magyar nyelvet. Itt egy példa bizonyosságul. Tessék visszatekinteni a 2-ik kivonatra, mely a mutató névmásokat ismerteti. Kifogásaim:

1) Az idézett nyelvtan szerzője belétekintett ugyan mind az élet, mind az irodalom nyelvébe, de nem tanulta meg belőle, hogy az elősorolt szavak nem névmások, azaz nem oly beszédrészek, a melyek valamely más névszót helyettesítenek. Mert ugyan az ég szerelmiért, ebben: „ez a kert,“ micsoda névszót birnánk tenni, az „ez“ helyébe? Vagy micsodát az „az“ helyébe, ebben: „az a torony“? — Sejtette ezt a nyelvtanár, hanem a helyett, hogy tanuljon belőle, meghamisítja a *névmás* értelmezését, azaz megtoldja így: „a névmások oly (sic) beszédrészek, melyek valamely más (sic) névszót helyettesítenek, reámutatnak vagy vonatkoznak,“ a végett, hogy a csávéba húzassa ama mutatókat. Igen, de azzal beléhuz egy rakás más szót is, a mi nem tartozik belé. Mikor pl. Fra Diavoloban azt éneklük: „Ott a hegytetőn,“ az „ott“ nemde mutat a hegytetőre? Tehát az „ott“ is névmás. Vagy ha azt mondjuk: „szép virág“ a „szép“ nem vonatkozik a virágra? Ebben: „a torony gombja“ a torony kétségtelenül „más névszó“ra: „gomb,“ akár a „gomb“ a „torony“-ra vonatkozik és így valamelyikök névmás.

2) Azt olvassuk, hogy „a *mutató névmások* részint főnéviek, részint melléknéviek.“ Előlegesen azt jegyzem meg, hogy ezek a rovatcímek: „főnévi,“ „melléknévi,“ a nyelvi rendszerében merőben ismeretlenek. Nem is lehet másképp; mert valamely beszédrész vagy *főnév*, vagy *nem az*; vagy *melléknév* vagy *nem az*! Valami de-nevérféle tertiumok köztök nem léteznek. De e maradjon annyiban. Fődolog az, hogy *mutató névmás* se mint főnév, se mint „főnévi“ nem létez. És meg kellett volna volna tanulni az élet és irodalom nyelvéről, hogy valamennyie mind melléknév! Mert mindenikök vonatkozik valamire a mi vagy világosan ki van mondva, vagy az előbbiekből fölértve. Balla Károly azt írja a „Zsebtükör“-ben:

Balgatag volt az ó világ:

Ne higyjétek, nem igaz!

Kóré volt a lapu szára,

Akkor is és most is az!

„Az,“ t. i. „kóré.“ Ha már ez az „az“ főnév az „igaz“ is főnév, éppen azt a szerepet viselvén, a mit az alábbi „az.“ És a „melléknévieknek ismert mutatók is viselhetik azon szerepet: „Ő is csak olyan, mint az apja.“ (M. Ny. Sz.) — „Annakelőtte, hogy Budára Pestre birták a falut, oda is *annyi* szerént adóztanak.“ — (Tört. Szót.) Egy szó, mely rendesen mással párosul, csak oly természetű marad, ha maga egyedül használtatik, mint a félsizma is, melyet a fájós-lábu csak az egyik lábán viselhet, éppen oly csizma, mint a féltett társa és a kengyelvas, melyet szíjjából kivéve a kovácshoz küldünk javítani, ott is kengyelvas marad. A mutató is voltaképp *adjectivum* sőt éppen csakis az, a minthogy a francziák javított *grammaticája* egyenesen „*adjective demonstratif*“-nak és nem *pronom demonstratif*-nak nevezi. A felosztás tehát tarthatatlan. De ha még annál helyesebb volna is, mind magára, mind alosztályaira nézve azt állítom

3) hogy céltalan és sikertelen, Ugyanis, mindig a mellett állok és maradok, hogy a magyart magyarra, valamint a németet németre, a francziát francziára stb. tanítani felesleges dolog és legalább is időpazarlás. Ne tessék félreérteni és megütközni rajta. Nem a magyarnak irt, vagy irandó magyar, a németnek szánt német nyeltant mondom haszontalannak, hanem azt, hogy a magyart magyarul, a németet németül akarják tanítani vele: azaz olyas valamit, a mit a tanítvány szintoly jól, megesik, hogy jobban is tud, mint a tanítója. Ha ki azt kérdené, hogy „mire való hát a magyar nyeltan, azzal felelnék neki elsőbben is, hogy különböztesse meg a „magyar“ meg a „német“ számára irt magyar grammatikát. Csak is az utóbbinak célja az, hogy magyar nyelvet tanítson. Aztán egyenesebben, azt hogy a magyarnak irt magyar nyeltannak három célja lehet: 1) hogy alapot vessen a szók származtatásának s ezáltal a helyes írásnak; 2) hogy idegen nyelvekkel érintkezés és rossz írók kártékony példái következtében hibák csúszván nyelvünkbe bé, ezeket elkerülni, vagy igazítani tanítsa; 3) hogy a nyeltani fogalmakat, rendszert s ezeket jelölő műszavakat megismertetvén, azzal az idegen nyelű grammatikájára alapot vessen s eszközöket szolgáltatson. Én

ezeknél többet nem tudok. A ki tud, attól köszönettel veszem szaporításukat. Csak azt kérdem, hogy a *mutató névmásoknak* az idézett nyelvtanbeli tárgyalása segít-e a mondott három czél vagy valamelyikök elérésére? Kimutatja-e pl. a bajt a F. Lapok (id. 52. sz.) következő passzusában: „az ifúság bájos rózsái hervadozni kezdtek, a nélkül, hogy valaki *azokat* leszakasztani igyekezett volna;“ a hol az „*azokat*“ nem csak felesleges, hanem pozitív hiba is? Sőt lábat ad neki, midőn azt a mentséget sugallja az írónak, hogy „*azokat*“, névmás, és azt helyettesíti „*rózsáit*“, a mely okoskodás nem gátolja meg, hogy ép magyar fület meg ne sértsen az „*azokat*.“ Nem különben botránkozató: „alkotmányos aggodalmak többször (sic) okoztak neki bajt; igyekezett megnyugtatni, ha kellett orvosolni *azokat*.“ a mely mondatban nem is tudhatni mire vonatkozik a mutató „névmás.“ De biz' ebben: „Méltányosság, tisztesség kívánja *ezt*“, szakasztott germanismus: „Billigkeit, Artigkeit erfordern *es*.“ A német constructio megkívánja, a magyar olykor éppen tiltja a mutató névmást.

7.) *Viszonyragok, képzők, névutók, igehatározók.* Legsűrűbb hiba a „*nak (nek)*“ mint birtokrag helytelen használata. Legtöbb nyelvtan nem is törődik vele, de van oly nyelvészünk is, a ki egyenesen kimondja, hogy odatétele vagy elhagyása merőben közönyös. Én pedig azt állítom, hogy éppen nem! Engedelmet kérek, ha kissé hosszadalmas leszek okaim kifejtésében.

A *birtokos* fogalmát, mindig a *személyragos* birtok névvel kapcsolatban, kétképp fejezi ki a magyar: 1) csupasz nevezővel, és hangsúlyozva. Rövidség okáért *genitivus* birtokosnak nevezem. „Isten akara^{ta}“, — „Bálaám száma^{ra}“, — „természet folyása“, — „víz háta“, — „az emberek itéletei“ (P. P. K. 30—33 l.) A gen. birtokossal való helyes élés feltételei: a) hogy a birtokos elől álljon; b) hogy a birtoknév csak egyszerű (nem éppen csak egy szavu) jelzővel (névmellékkal v. birtokos névvel) legyen tőle elválasztva; c) hogy a birtok előtt ne legyen névelő. — Tehát: „a mészék *dús* gyűjteménye“ (Bud. Sz.) — „Csökönai sirja rendbehozása.“ (Föv. L.) — „A fogs^{ka}kerékü vaspálya meghosszabbítása ügye“ (Föv. L.) — „A gyermekmentő egyesület alakításának szüksége.“ (F. L.) — „Az ész^{ti} nép ősköltészetének eredeti hagyományá. (Bud. Sz.) feddhetetlen szólamok.

2) Minden más esetben *nak-nek*-kel jelöli a magyar a birtokost, és ennél fogva imezt „*dativus* birtokos“ névvel jelölhetni. Ennek is rendszerint a birtoknév előtt a helye, de okkal móddal állhat szél-tiben utána is. Példák szükségtelenek. De szükséges ám az eldöntése annak a kérdésnek, hogy hová esik ilyenkor a hangsúly? Tegyük szabatosabbá a kérdést: birtokost és birtokát jelölő szólamban, melyikök viseli az accentust?

A feleletet olvasóm saját tapasztalásától várom. Ügyeljen maga és mások természetes beszédére, olvasson első látásra, fenhangon, elfogulatlanul könyvet vagy hirlapot s úgy fogja találni, hogy nem a *nak nek*-es birtokost hangsúlyozza, hanem a birtoknevet. Amaz (a birtokos) csak akkor kapja az accentust, ha a mondatsúlyt viselő helyre esik. Bár nem gyakori eset, de ha lehet közbeszédben is ezt mondani: „Rajtam van a sor, nem rajtad;“ ezt is lehet: „Né[˘]kem van több pénzem, nem neked.“ Ha mondhatom: „Tő[˘]led lopták el a lovat;“ azt is igen: „Né[˘]ked lopták el a lovatat.“ „A bö[˘]lc[˘]s ajkiban találta[˘]tik a bölc[˘]seség,“ így is rendezhetni: „A bölc[˘]snek találta[˘]tik ajkiban a bölc[˘]seség“ stb. Az irodalomban is találok példát reá: „Vagy talán a föld[˘]nek dobbant meg a szive.“ (Petőfy Ján. V.) — „Mikor az éjfé[˘]l[˘]nek jött rémes órája.“ (Ugyanott). Ez egy eseten kívül a dativus birtokos mindig súlytalan. A birtoknév hangsúlyozása a mondatbeli helyzetétől függ, s annál fogva lehet hol accentuálva, hol nem.

Bármely elméletet állítsunk fel az accentusra nézve, azt senki sem merné tagadni, hogy a magyar ember gondolata kifejezésében hathatós szerepet visel. Nyelvünk geniusa, mint látók, szorosán megkülönbözteti accentussal a genitivus és dativus birtokost; tehát használatuk közönyös, sőt szabálytalan nem lehet; de biz' a beszélő önkényének, szeszélyének vagy divaton kapásának sem szabad játékszerűl adni. A nyelvi vizsgálójának, mondjuk, a nyelvtanárnak tehát kötelessége kipuhatolni, minő tekintetek vezetik a beszélőt vagy író[˘]t, hogy a genitivus vagy dativus birtokos két alakja közül inkább az egyiket, vagy inkább a másikat vegye igénybe.

Engemet a tapasztalás arra a véleményre bír, hogy a beszélő vagy író ahoz képest él az egyik vagy a másik alakkal, a mi szerint alanyiasan vagy a *birtokosra* vagy a *birtokra* akarja a halló v.

olvasó figyelmét különösebben irányozni; tárgyiasan pedig a miszerint a birtokos vagy a birtok van szorosabb viszonyban az igével, vagy ha ez nincs kifejezve, a praedicatummal. (Hogy a birtokos és birtok közzé tolakodó körülmények már maguk is igazolják, sőt megkívánják a dativus birtokost, az természetes; érintettem főlebb a két alak közti különbség kimutatásakor)

Még valamit előre kell bocsátnom: t. i. hogy a genitivus birtokos szorosabb kapcsolattal tartja magához a birtokot, mint a dativus, a mire az is mutat, hogy a dativus a birtokossal jelölt szólam az *inchoativum* és a mondat dereka közt megoszolhatik: pl. „Az igaz hivek jó cselekedetinek (*inchoat.*) jutalma vagy az Isten országában.” (P. P. P. 295. l.) — „Pedrillonak (*inch.*) a hása a bálványja; a ki neki (*inch.*) a hást bántja, bálványát bántja.” (Vigj.) — „Türelme (*inch.*) nem minden embernek van.” — A genitivus birtokost soha sem lehet így elválasztani a birtoknévtől. Ezzel végezve, most már a példák elemzéséhez fogok: „Miképpen a Babyioniai kemenzében nem ártata a tűz a három ifunak; és az mi *Urunk halála óráján*¹⁾ meg nem világosíthatá a földet a Nap, az embernek is szemem semmit se látna; keze és nyelve nem mozdulna, ha Isten megvonná az ő erejét.” (P. P. K. 30. l.) — Ime az első birtokviszonyban „*Urunk*”-ra akarja kiválóan figyeltetni olvasóját írónk; a másodikban ellenben az „*ember*” semmi kitüntetést nem érdemel, otiosus jelző, mely el is maradhatna; mert a főtényezők a „*szem*” és a „*kéz*,” melyek közzül amaz a „látna”-hoz, ez a „mozdulna”-hoz szorosabban vonzódik, mint az „*ember*.”

1) Vegye számba olvasóm ezt a szólamot, melyhez hasonlót többet is idézhetnék, a mely megzafolja azt a szintoly önkényes, mint alaptalan és tarthatatlan szabályt, mely szerint egymásra következő két birtokos esetében a másodikhoz mindig nek-nek-et kellene ragasztani. Lehet biz' a mind a kettő genitivus birtokos, mint: „a magyar király koronája;” — „Erdély fejedelmei sara.” De lehet mind a kettő dativus birtokos, mint: «A keresztyén hitnek igazságának kiszolgáltatására. . . Bizonyág.» (P. P. K. 42. l.) — »A keresztyén hitnek kiterjedésének csudálatossága« (il. 48. l.) De lehet ily következő is: *genit.* birtokos, *dat.* birtokos, birtok. Pl. Vendégem a szobában ül, folytonos kopogást hall s kérdi mi az? Nem jó magyarul felelek-e rá, ha azt mondom: «A szomszédomnak a háza fedelét zsindelezik?» Ezt a hamis szabályt a magyar akadémia szerkesztette, hirdette officiosus nyelvtanában s oly sikerrel, hogy megszégését minden írónk nagyobb vételnek tartaná, mint a tíz parancsolat bármelyikét.

Azt hiszem elemzés nélkül sem akad fenn senki, ha azon lapon alább ezeket a *gen.* birtokokat olvassa: „Az *Bölcs mondása* szerint, az *Isten akaratyának* szolgál minden állat.“ — „Az *Báldám számára* okossan és emberi nyelven szólla.“ — „Az *természet folyása és rendi* fölött volt, hogy Jónás a *Czethal gyomrában* elevenen maradt.“ — CHRISTUS Urunk és Sz. Péter a *viz hátán* száraz lábbal jártak.“ Sőt a lett volna megütköztető, ha dativus birtokosokkal a *birtokokra* irányozta volna írónk a figyelmet. Úgyhogy tűzetes szándékának kell tulajdonitnunk, midőn ebben a mondatban: „Az *Istennek szava* szerint ez minden haszna az Isteni ismeretnek, hogy kitisztuljunk bűneinkből,“ (33. I.) a dativus birtokossal a birtok: „szava,“ kijelentését emeli ki különösen.

Tanulságos ez a példa: „Ha az böcsülletes *embereknek* csak gondolatunk szerint való *jelenléte* is, zablát vét az mi gyarlóságunknak, mentül szorgalmatosb vigyázásra ébreszt az *Istennek* valóságos *jelenléte*? Sz. Basilius Istentelenségnek nevezi, ha ki az *emberek jelenlétével* inkább megtartóztatik a gonoszságtól, mint az *Istennek* színevel.“ Az első mondatkör első tagjában a birtok előtti hosszas jelző már igényli a dativus *birtokost*, melylyel a figyelem a *birtokra* fordul s a másodikban is annál inkább, mivel azon szóval is van kifejezve. Egyszersmind át is veszi elsimitólag a birtokosok, az „emberek“ és „Istennek“ közti merész ellentétet. A második mondatkörben a birtokos: „emberek“ van kiemelve s hogy az iménti ellentét ne tűnjék elé, a második tagjában a dativus birtokos a („színe“) birtokra veti a figyelmet s annál fogva a birtokviszonyos egész szólam: „az emberek jelenléte áll szemben a birtoknévvel az (Istennek) „színe“-vel.

Azt hiszem nincs miért halmozzam tovább a példákat és elemzéseiket. Az eddigiekből világosan ki jó, hogy a *gen.* és *dat.* birtokos közt voltaképpeni különbség létezik. Azt is meg fogják engedni nekem t. hallgatóim, hogy nyelvünk geniusa nem teremtette ok nélkül a két alakot s egy s más esetben való használatuk nem közönyös és még kevésbé szeszély játéka. De tiltakozom ám az ellen, mintha vizsgálódásaim következtében szabályt vagy nyügöt kívánnék tólni az íróra. Hivatkozva arra, a mit korábban nyilváníték a nyelű fesztelen természetéről, ki merem mondani, hogy a nyelnek, a beszédnek csak szokásai, nem szabályai vannak s a nyel szokások fentartója és

alkalmazója a romlatlan nyelvösztön, a vesztegetetlen nyelvér-zék.)¹⁾ — Vegyünk elé más ragot, a hasonlítás második fokáét.

8.) A német nyelvnek egy furesa szokása van. A *második* fokot olykor *elsőnek* veszi. *Die grösseren Städte* (nem kicsiny se nem nagy, hanem a kettő közt) „*Die höhere Bildung*“ (nem alacsony de nem is magas) *Der Knabe gehört zu den bessern*, wenn gleich noch nicht zu den guten Schülern.“ *Gestern war es heiss, heute ist es kühl, aber noch lange nicht kühl.*“ „*Wir sind in diesen Zimmern nur an kühlern* (nem hives de nem is meleg) *Sommer-oder an wärmern* (nem meleg s nem hideg) *Herbsttagen.*“ — Ezekben a szólamokban hát: „nagyobb“ tulajdonképp = *kevésbé* nagy; „magasabb,“ „jobb,“ „hivesebb,“ „melegebb:“ azt teszik, hogy kevésbé magas, jó, hives, meleg! Ezt a sajátságot, mondhatni viszásságot sikerült nyelvünkben is meghonosítani, mint az idéz. Lapok példái mutatják: „a . . . repertoire-nak nálunk ritkábban hallott darabjai.“ — Girardi . . . *hosszabb* vendéjátéokra (olv. játszásra) *jó . . . a német színházba* — „a vidéki nagyobb városokban . . . elővesznek egy-egy operát; — hallgatóiban elnyomja a szigorubb kritika szellemét;“ — „a hosszabb keleti utazásból visszatéró Li-

¹⁾ A helyes nyelvérzék sugallá a F. L. szóba vettem számában az akad. hatalomszó ellenére íme szólamokat: »Csokonay sirja rendbehozása« és »a fogaskerekű vaspálya meghosszszabítása ügye« (gen. b. — gen. b. — birtok). Holott ezekben: »gyermekmentő egyesület alakításának szükségé,« — a molnárok és sütők gőzmalmanak igazgatósága« (gen. b. — dat. b. — birtok) csak a szabálynak hódolás irányoztatja a figyelmet amott a »szükség«re, emitt az »igazgatóság«-ra, mintha czeek volnának a praegnans eszmék! — Megint egy helyen természetesen és kellően van írva: »pompás fogat állt meg a *divatárusnő üzlete* előtt;« de hibának tartom, hogy kevéssel utánna ebben a mondatban, mely az idézettnek szakasztott mása: »Az öreg ur nem mutatkozott többé a *divatárusnőnek csarnoka* (lött,« a dat. birtokos az accentust a »csarnok«ra veti, következézőleg erre irányozza a figyelmet, holott itt, mint amott a birtokos: »divatárusnő« a jelentős eszme s a birtoka akár »üzlet,« akár »csarnoka legyen, egészen közönyös. Az id. Ld. 38. I. lapján olvasom: »Thaly . . . (Rodostóban) az ottani osztrák-magyar konzulnak, Aszlánnak fiában . . . magyar ivadékra talált.« Itt a »nak« hamisan irányozza a figyelmet a »fiá«-ra, mert hiszen, teszem, *leányában* is szintűgy »magyar ivadékra talált volna. Nem az a kérdés, hogy Aszlánnak miében,? hanem az, hogy ki fiában? Erre az szabatos felelet, hogy az osztrák-magyar konzul Aszlán fiában. A ki ezt is szörzsálhasogatásnak nevezné, annak az elméje élét nem irigyelném.

pót herceg; — „N. N. egy nagyobb társaság élére áll.“ — A fordító jó urak tudhatták vagy kipuhathatták volna, hogy a magyarnak az ily, úgy szólva kissebbítő vagy mérséklő fokozásra saját kifejezése, „*acska, ecske*“ ragja van; tehát a fölebbi példákat így kell igazítani: *ritkácskán* hallott darab, *hosszacska* játszás, utazás, *nagyocska* város, társaság. Ezeket s ilyeket kell vala fordítóinknak s utánok íróinknak használni v. annál károsabb volt azt nem cselekedni, hogy a miatt zavar és félreértés csúszott a szólamba. A 2-ik foku névmelléket vagy igehatározót ugyanis nem egy esetben valódi természetes fokozatában kell értenünk, t. i. valahányszor egy elhallgatott, de könnyen oda gondolható hasonlítási mozzanat létezik Pl. ha az idézett mondatnak: „N. N. egy nagyobb társaság élire áll“ alkalmával tudva volna, hogy ő addig is igazgatott egy társaságot, akkor természetes fokozatában kellene érteni „nagyobb“-at, hozzá gondolva: „mint eddigelé állott.“

A „több“ (*mehrere*) többször (*mehrmals*) helyett nem ajánlhatom a diminutiv alakot, ámbár lehet biz' azt mondani, hogy pl. *sokaeska* szénája termett, *sokacska*n voltak a gyűlésben. Hanem szokottabb ennél a „nem egy“, „nem egyszer“, a mi irodalmunkban is meg van a legkorábbi idők óta. Ezeket hát: „Részt veszen benne az egyesület(nek) több meghívott barátja; — „alkotmányos aggodalmak többször okoztak neki bajt,“ így javítjuk ki: „Részt veszen benne nem egy meghívott barátja az egyesületnek.“ — „alkotmányos aggodalmak nem egyszer okoztak bajt neki.“ — A német Spitzfindigkeit talált ugyan módot az ő sajátos comparativusa igazolására, de mivel azzal a magyarba keblezése nincs igazolva, nem vesződöm vele, hanem átmegek:

9.) a tárgyragra vagyis accusativus végzetre Magyarban a tárgyrag: *t*, mint minden nyelvtan írja s minden ember tudja; de nem írják és nem tudják, hogy „minden tárgyrag *t*,‘ oly propositio, melynek egyszerű megfordítását: „minden *t* végezet tárgyrag,“ tiltja a logika. Hogy nem igaz, bizonyítja a tapasztalás is, mely arra tanít, hogy a *t* végzetnek még az a szerepe is van a magyarban, hogy igehatározót képez;¹⁾ tehát nem csak *rag*, hanem *képző* is. Hatását leg-

¹⁾ Ne tessék következtetlenségnek tulajdonítani, hogy »képez,« »képző« szavakkal élek, mert én itt a *kép*-et valódi értelmében vezsem. Ugyanis a *képző* (formativum) nyelvtani bizonyos rovatbeli szóra egy más rovatbeli szónak a *képét*

érthetőbben magyarázza¹⁾ az, hogy versenytársa az *on, en*, mely csak abban különbözik tőle, hogy sokkal gyakoribb használata. Ezt én már ezelőtt több mint húsz esztendővel megírtam, de nyelvészeink fittyet hánytak reá. Csak kettőt leltem, *honor melioribus*, a ki tekintetbe vette, u. m. *Szinnyei* és *Finály*. (Az észrevétel prioritását persze egyik sem említi). Az előbb említett nyelvtanár megérte — óvatosan — azzal, hogy a „t“ módhatározó rag: *örömet, egyenest, lépést*, a mihez ugyan sokat, de ellene kifogást tenni nem lehet. Az utóbbi ellenben azt a szerencsétlen állítást kockáztatja és ismétli, hogy „a t képző jelentése a bevégeztség, a megállapodottság.“ Nem vitatom mert meg vagyok győződve, hogy az állító. ha azt a fáradságot veszi magának, hogy ötletét jobban és higgadtan megfontolja, át fogja látni, hogy állítása csak idiosyncrasia szüleménye. A mit egyébként a névutókban (*alatt, előtt, felett, között, mellett* és a helyneveknél) *Kolozsvárt* = Kolozsváron; *Pétervárt* = Péterváron; *Pécs* = Pécsen; *Vásárhelyt* = Vásárhelyen való megjelenéséről mond, valamint az is, hogy nem vagy megkettőztetése merőben közönyös és jelentésére semmi befolyással nincs,²⁾ szent igaz. Az idéztem két grammaticus hozzájárultával annyira tisztába van hozva a t képző ügye, hogy tovább tárgyalása itt szükségtelen és csak azért hoztam elé, hogy az idézett Lapokban „Kolozsvártt“nak és „Pétervártt“nak esetlenségét kimutathassam.³⁾

ruházza. *Szép*, névmellék, a »ség« főnév képét (szépség) adja neki. Így a *ség* a *vere-*, és a *lát, tud* és *tudom, hall* és *hallom* igéknek: és ezek: *vereség, látás, tudás, tudomás, hallás, hallomás* főnév képeket öltének.

¹⁾ Azok a magyarázatok, illetőleg theoriák a nyelvtanokban tudós és elmés dolgok lehetnek, sokszor azok is; de hasznukat nem bírom látni.

²⁾ Senkinek se jutott még eszébe, hogy »helyt állok,« »helyt maradok« helyébe így írja: *helytt állok, helytt maradok*; pedig ott van a *helyütt*, mely=helyt.

³⁾ Az esetlenség még szembeszökőbb lesz, ha eszünkbe jut az az idéetlen származtatás, mintha pl. *Koloz-vártt* annyi volna mint: *Kolozsvár-ott. t. i. Kolozsvár + ott. Claudiopolis + ib'*: csupa nonsens. Aztán maguk az *ott, itt*, is a t határozó raggal képzett származékok: *ott = azt, itt = ezt*. Valaha úgy mondhatták: „*azt voltam*“ = *acon* (a helyen) *voltam* és „*ezt vagyok*“ = *ezen* (a helyen) *vagyok*. — Szint oly jelentéktelen a *p*-nek nem vagy megkettőztetése az *éppenben*, és *képpenben*. P. P. azt is a mit a német: *eben, gerade, just*, azt is, a mit a *ganz, unversehrt* tesznek, egyformán »*éppen*«-nek írja, valamint »*az azonképpen*«, »*ezenképpen*«-t. De már ma, úgy hiszem, a tisztaságnak és szabatoságnak hódolunk, ha ezt: *er ist unverletzt angekommen*, így fordítjuk: *épen megjött és ezt er ist*

Volna bizony nekem még néhány kifogásom, de eszembe jut Horatius intése: Ut jam nunc-dicat, jam nunc-debentia dici Pleraque differat et praesens in tempus amittat. Tehát venio ad fortissimum... a szórendre.

10.) E tekintetben a következőkben botránkoztam meg: „Kölesönös vonzalom fejlődött ki e találkozásból.“ — A „találkozás“ éppen a megelőző mondatközben van említve, tehát ismétlésének az *inchoativumban* kell vala helyet foglalnia. A nagyon tudott körülmény az ő másodrendű accentusával csak lábatlankodik az ige után. Helyes renddel tehát: „A (nem „e“) találkozásból kölesönös vonzalom fejlődött ki.“

„(Fiatalokkal . . .) kik örökké családuknak befolyásoló tanácsa alatt állanak“ — vonatkozó névmással kezdődik a mondat, és csak belőle áll az egész inchoativum. „Örökké és tanácsa alatt“ tehát mindkettő tarthatnak igényt az ige előtti nyomatékos helyre. De csak egyikök foglalhatja el; kérdés: melyik több joggal? Én azt mondom „tanácsa alatt;“ mert ha így rendezők: „örökké állnak... tanácsa előtt;“ az utóbbi igemellék nem igazitná ki azt az esetlen ötletet, hogy a „fiatalok örökké állnak;“ holott igen természetesen és egyszerűen mondatni, hogy „családuk tanácsa alatt állnak;“ a mi a „hol állnak?“ kérdésre felel s aztán a „meddig-re az ige után felelő „örökké“ kiegészíti a képet. Ez is tán szörszálhasogatás; de az idéztem mondat bizonyosan germanismus; mert csak a német nyelű sajátsága, hogy egy jellemző adverbium egy egész szólamra vonatkozzék. Helyesen hát: kik családuk (vagy „családjuk;“ de nem: „juk“) befolyása alatt állnak örökké.“

„A nélkül hogy észre látszott volna venni az öreg ur jelenlétét.“ Nem vesztegetek szót reá, hanem kiigazítom: „(a nélkül, hogy) látszott volna észrevenni jelenlétét az öreg urnak.

„Mindenik leányka önkéntelenül félrevonta a szájacskáját.“ Tehát mindenik mosolygott, úgy-é? Miképp következhetik hát ez után: „Csak Mariette mosolygott“? Olvassa csak tovább, kiáltja az író

eben angekommen, így: *éppen* megjött. Némely magyar ember németes füle talán azért hallja az *épen*-t örömeoseb, mivel az *eben*-hez jobban hasonlít, mint az *éppen*.“ Azonban a megkülönböztetés csak conventio dolga és grammaticai alapja nincs. Mi erdélyiek annyira tartjuk ezt a conventiot, hogy az *épent* és *éppent* félre érthetlenül különbözőleg hangoztatjuk.

(illetőleg fordító) s látni fogja: „magában.“ Biz' én csak azt látom belőle, hogy a „csak“ a „magában“-ra s nem „Mariette“-re tartozik és ha így, nem „Mariette“ hanem „magában“ elé kell vala helyezni a „csak“-ot. Mariette *csak magában* mosolygott.“ Ebből aztán az is világos, hogy egyedül Mariette „nem vonta félre a száját.“ Aztán, a kezdő mondatot is jobb lesz vala így rendezni: „Mind. leányka félrevonta önkéntelenül a szájacskáját.“ Mert itt a praegnans, az újságolt cselekvény az, hogy „elmosolyodtak,“ az „önkéntelenül“ csak járulék körülmény.

— „. . . mint szokta (olv. szokott) tenni, ha (jobb: „mikor“) a toladóktól menekülni akart.“ Jobb renddel: „mikor (v. valahány-szor) menekülni akart.“ Akár pedig: „mikor (névelő nélkül) toladóktól akart menekülni.“

— „visszanyerte bátorságát s a szerelmi nyilatkozatok árja meg-eredt ajkán.“ Jobban: „s ajkán (névelő nélkül) szerelmi nyilatkozatok árja *eredt meg*.“ -- Kérdem azt is, miképp lehetett „*viszsa*“ nyerni bátorságot, ha az előtt nem volt? Már pedig a megelőző két hasáb mind csak a båtortalanságát rajzolja az öreg urnak.

— „a rajzokat *közvetlenül* majolikára, procellánra, fára, szövetre sat. lehet alkalmazni.“ Ismét németiesen vonatkozik egy hoszszu mondatra egy jellemző adverbium. Magyarosan: „a rajzokat maj. porc. f. szövetre lehet *közvetlenül* alkalmazni.“ Akár: „a rajzokat *közvetlenül* alkalmazhatni majolikára p. f. szövetre. Nem különben szólamra vonatkozik az accentuált „határozottan“ ebben a mondatban is: „melyet . . . a nézőtér tegnap *határozottan* *tetszéssel fogadott*.“ Tegyük helyette névmelléklet: *határozott*, s szent a békesség.

— „hogy a tiszt annyit *tudjon csak németül*, (a) mennyit a szolgálat érdeke megkíván.“ E már nem germanismus, hanem temérdek barbarizmus. A „csak“ legfeljebb olyankor állhat hátul azon, a mire vonatkozik, a mikor legvégül lévén, nem okozhat félreértést, mint itt a „csak németül,“ s olyankor is pongyolaság. Hanyagság lenne hát így rendezni: „a tiszt németül annyit *tudjon csak*, a mennyit stb.“ Egészen helyesen, „a tiszt *csak annyit* tudjon németül, a mennyit stb.“

De csupa germanismus mutatkozik a következő mondatkör második tagjában: „a tiszteknek meg kell érteniök egymást, *ettől* sokaknak, néha egész hadtesteknek sorsa *függvén*.“ Mintha ebből volna

forditva, hogy: „*da davon das Loos vieler Menschen, mitunter ganzer Armee-corps abhängig ist.*“ A „függvén“ az „ettől“ után kell hogy közetlen álljon.

— „Az aristocracia tagjai nagy számmal jelentek is meg az ájtatos manifesztációra“ (sic) Rendezzük: „meg is jelentek nagy számmal.“

— „Gr Zichy kénytelen volt lemondani a többi orosz nagy városban hirdetett hangversenyről.“ Igazítsd: „az orosz nagyvárosokban hirdetett többi hangversenyről.“

— „Az indítvány szerint az egész magyar vidéki színészet úgy szervezendő, hogy stb. Minthogy az író hihetően sem „egész magyar-ra, sem egész vidékre nem gondolt, hanem csak „egész színészet-re, jobb lesz vala az utóbbi szó eleibe helyezni az „egész“-et.

— „Szükségesnek találta, hogy *fenyítő pálczájával kiporolja* a fiu m. nadrágát.“ Igazítva: „*hogy kiporolja fenyítő pálczájával* stb.“ Azt vélem elemzés nélkül is megérthetni a változtatás okát. Valamint a bizonyos „szerzetes“ azért verte meg a kis fiut, hogy „érsek legyen belőle,“ én is azért igyekeztem porozgatni a hibákat, hogy védjem nyelvünket belső ellenségeitől¹⁾ s egyengessem az útját a vesztegetetlen magyar stylnék. Ha más is megmondja a mibe az én pálczám tört belé, köszönettel fogadom.

Brassai.

¹⁾ Igen is ezektől t. i. fordítóinkól és grammatikusainktól. Az embernek az olasz közmondás jut eszébe: *Da chi mi fido, guardimi Dio*, melynek eredete a régiség homályába vész el.